

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.44>

СТАНДАРТ ДОВЕДЕННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Снігур М.,
магістр права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Снігур М. Стандарт доведення «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: аналіз національного та міжнародного досвіду.

Вказується, відповідно до стандарту доказування поза розумним сумнівом, якщо є доказ поза розумним сумнівом вини підсудного, його достатньо для винесення обвинувального вироку, а також безперечно, що такий розумний сумнів має бути оцінений відповідно до доказових труднощів конкретної справи, а також відповідно до вчиненого злочину. Стандарт доказування поза розумним сумнівом є найбільш прийнятним критерієм у кримінальному провадженні для справедливо-го судового розгляду. Водночас, вказуючи на необхідність використання судами цього стандарту доказування, законодавець не визначає його поняття і не розкриває його зміст.

Розумний сумнів є часто вживаним терміном, який, ймовірно, добре зрозумілий, але важко піддається визначенню. Мова йде не просто про можливий сумнів, оскільки все, що пов'язано з людською діяльністю, яка залежить від доказів, що породжують лише моральну впевненість, піддається певним можливим або уявним сумнівам. Розумний сумнів, таким чином, має справу з таким станом справи, який залишає розум судді в такому стані, що він не може сказати, що він відчуває стійке переконання, яке породжує моральну впевненість у істині, яку шукають. Якщо є обґрунтований сумнів щодо доведення вини, обвинувачений має право скористатися презумпцією невинуватості та бути виправданим. Таким чином, докази повинні встановлювати істинність фактів в тому сенсі, що виробляє розумну або моральну визначеність, тобто впевненість, яка переко-нує, спрямовує розуміння і задовольняє розум і судження суддів. Це, робить висновок він, те, що вважається доказом поза всяким розумним сумнівом. Прийняття стандарту доказування вище розумного сумніву відображає високий ступінь ймовірності, необхідної для вироблення особистої впевненості (переконання), яка необхідна для цілей засудження у кримінальному провадженні (винуватість поза розумним сумнівом), зрештою, якщо є достатні докази вчиненого злочинного діяння, а не, слід підкреслити, повного, повного або абсолютного доказу.

У статті досліджено правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Європейського суду з прав людини стосовно визначення змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні. У доктрині кримінального процесу дослідженню поняття і змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом» присвячена значна увага вчених-процесуалістів.

Ключові слова: доказ, стандарти доказування, міжнародні правові стандарти доказування, стандарт доказування «поза розумним сумнівом», кримінальне провадження, судова практика, Європейський суд з прав людини.

Snigur M. Standard of proof 'beyond reasonable doubt' in criminal proceedings: analysis of national and international experience.

It is stated that, according to the standard of proof beyond a reasonable doubt, if there is proof beyond a reasonable doubt of the defendant's guilt, it is sufficient for a conviction, and it is also undisputed that such a reasonable doubt must be evaluated according to the evidentiary difficulties of the particular case, as well as according to the crime committed. . The standard of proof beyond a reasonable doubt is the most acceptable standard in criminal proceedings for a fair trial. At the same time, indicating the need

for courts to use this standard of proof, the legislator does not define its concept and does not reveal its meaning.

Reasonable doubt is a frequently used term that is probably well understood but difficult to define. It is not merely a possible doubt, as everything related to human activity that depends on evidence that gives rise to moral certainty is subject to some possible or imaginary doubt. Reasonable doubt, then, deals with a state of affairs that leaves the judge's mind in such a state that he cannot say that he feels a firm conviction that gives rise to moral certainty about the truth sought. If there is a reasonable doubt as to the proof of guilt, the accused is entitled to the benefit of the presumption of innocence and to be acquitted. Thus, evidence must establish the truth of the facts in a way that produces reasonable or moral certainty, that is, a certainty that convinces, guides understanding and satisfies the minds and judgements of judges. This, he concludes, is what counts as proof beyond a reasonable doubt. The adoption of the standard of proof beyond a reasonable doubt reflects the high degree of probability required to develop the personal certainty (conviction) necessary for the purposes of conviction in criminal proceedings (guilt beyond a reasonable doubt), ultimately if there is sufficient evidence of a criminal act, and not, it should be emphasised, complete, total or absolute proof.

The article examines the legal positions of the Criminal Court of Cassation as part of the Supreme Court and the European Court of Human Rights with regard to determining the content of the standard of proof 'beyond reasonable doubt' in criminal proceedings. In the doctrine of criminal procedure, the concept and content of the standard of proof 'beyond reasonable doubt' is the subject of considerable attention of procedural scholars.

Key words: evidence, standards of proof, international legal standards of proof, standard of proof 'beyond reasonable doubt', criminal proceedings, case law, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Відповідно до стандарту доказування поза розумним сумнівом, якщо є доказ поза розумним сумнівом вини підсудного, його достатньо для винесення обвинувального вироку, а також безперечно, що такий розумний сумнів має бути оцінений відповідно до доказових труднощів конкретної справи, а також відповідно до вчиненого злочину. Стандарт доказування поза розумним сумнівом є найбільш прийнятним критерієм у кримінальному провадженні для справедливого судового розгляду. Водночас, вказуючи на необхідність використання судами цього стандарту доказування, законодавець не визначає його поняття і не розкриває його зміст.

Стан опрацювання. У доктрині кримінального процесу правову природу стандарту доказування «поза розумним сумнівом» досліджували такі вчені А.М. Безносок, Г.Р. Крет, А.С. Степаненко, О.М. Толочко та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Емпіричною базою дослідження виступили рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

Метою статті є дослідження на основі узагальнення судової практики критеріїв, якими характеризується стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Перевагою сумніву або доказу поза розумним сумнівом є в кримінальному праві принцип незасудження особи за відсутності вирішальних доказів. Іноді його називають латинським виразом *in dubio pro reo*.

Сьюзен Хаак [1], професор Університету Маямі (США), стверджує, що судовий процес не схожий на наукове розслідування, в якому можна витратити час на ретельне вивчення всіх можливих доказів. Адже юридичне визначення фактів підлягає часовим обмеженням та обмеженням щодо способу отримання та виду доказів, які можуть бути законно представлені. Він завершується твердженням, що від судді фактів вимагається не визначення вини обвинуваченого, а визначення того, чи була вина обвинуваченого доведена доказами необхідної міри. І цей ступінь, цей квант доказування, необхідний у кримінальному провадженні для цілей засудження, є доказом поза розумним сумнівом.

У Кримінально-процесуальному кодексі Швейцарії зазначено, що «коли залишаються непереборні сумніви щодо фактичних елементів, що виправдовують обвинувальний вирок, суд засновує своє рішення на фактичній ситуації, найбільш сприятливій для обвинуваченого» (ст. 10) [2].

У країнах з традицією загального права вигода від сумніву називається тягарем доведення поза розумним сумнівом. Цей тягар доведення в принципі набагато вищий, ніж проста презумпція невинуватості [3].

У британському законодавстві рішення у справі «Вулмінгтон проти ДПП» 1935 року є провідною справою, яка постановила, що доведення поза розумним сумнівом є тягарем доведення в усіх країнах Співдружності [4].

Р. проти В. В. (Д.) надає вказівки щодо застосування обов'язку поза розумним сумнівом [4]. По-перше, якщо ви вірите свідченням обвинуваченого, очевидно, що ви повинні виправдати. По-друге, якщо ви не вірите показанням обвинуваченого, але якщо у вас є обґрунтовані сумніви, ви повинні виправдати. По-третє, навіть якщо ви не сумніваєтеся в результатах показань обвинуваченого, ви повинні запитати себе, чи на підставі прийнятих вами доказів ви задоволені поза розумним сумнівом доказами вини обвинуваченого.

Тягар поза розумним сумнівом слід відрізнити від достовірності, оскільки доведення поза розумним сумнівом не є те саме, що наявність стовідсоткового неспростовного доказу, згідно з Р. проти Ліфхуса [4]. Тягар поза розумним сумнівом також слід відрізнити від тягара доказування на балансі ймовірностей у цивільному праві, оскільки в кримінальному праві недостатньо мати 50% + 1 доказ. Докази повинні бути переконливими, щоб будь-які сумніви, які можуть залишитися, не були обґрунтованими сумнівами, оскільки докази перетнули поріг розумного сумніву.

У французькому праві перевага сумніву є загальним принципом кримінального процесу. Він зобов'язує суддю або суд винести виправдувальний вирок, якщо все ще існує невизначеність щодо фактів, що переслідуються, або щодо виконання умов злочину, або щодо участі обвинувачених.

Це поняття пов'язане з принципом презумпції невинуватості, хоча ці два поняття не тотожні (перевага сумніву полягає в конкретному застосуванні на процесуальному рівні принципу презумпції невинуватості).

Цей принцип, на відміну від презумпції невинуватості, не згадується ні в Кримінальному кодексі Франції, ні в Кримінально-процесуальному кодексі Франції.

Стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину [4].

Поза розумним сумнівом має бути доведений кожний з елементів, які є важливими для правової кваліфікації діяння: як тих, що утворюють об'єктивну сторону діяння, так і тих, що визначають його суб'єктивну сторону. Це питання має бути вирішено на підставі безстороннього та неупередженого аналізу наданих сторонами обвинувачення і захисту допустимих доказів, які свідчать за чи проти тієї або іншої версії подій.

Обов'язок всебічного і неупередженого дослідження судом усіх обставин справи у цьому контексті означає, що для того, щоб визнати винуватість доведеною поза розумним сумнівом, версія обвинувачення має пояснювати всі встановлені судом обставини, що мають відношення до події, яка є предметом судового розгляду. Суд не може залишити без уваги ту частину доказів та встановлених на їх підставі обставин лише з тієї причини, що вони суперечать версії обвинувачення. Для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом недостатньо, щоб версія обвинувачення була лише більш вірогідною за версію захисту. Наявність таких обставин, яким версія обвинувачення не може надати розумного пояснення або які свідчать про можливість іншої версії інкримінованої події, є підставою для розумного сумніву в доведеності вини особи.

Вираз «поза розумним сумнівом», який використовується у кримінальному провадженні, є формою закріплення вимоги щодо доведеності вини обвинуваченого та винесення судом обвинувального вироку. Така форма активно застосовується як країнами системи англо-американського (загального) права, так й окремими країнами системи романо-германського (континентального) права (ФРН), країнами азійського регіону та СНД. Водночас даний термін використовується й міжнародними судовими установами, в тому числі й ЄСПЛ. Формулювання «поза розумним сумнівом» у законодавстві та науковій доктрині зазначених країн та міжнародних судових органів визначається як певний стандарт доказування [9].

Категорія «стандарт доказування» має наступні основні риси та елементи, що характеризують та складають її зміст: 1) існують різні види стандартів доказування; 2) стандарт доказування пов'язаний із тягарем (обов'язком) доказування; 3) він є певним критерієм (порогом) прийняття рішення для СПР і встановлює певну міру, ступінь доведеності (переконання/впевненості СПР) з досягненням якої факт вважається встановленим [9].

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» передбачає формування в суду внутрішнього переконання у тому, що мала місце подія кримінального правопорушення, а кримінальне правопорушення вчинене саме обвинуваченим. У цьому аспекті вказаний стандарт доказування стосується лише визначених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 91 КПК України обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні: події кримінального правопорушення (часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення) та винуватості обвинуваченого у його вчиненні, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення [7].

З точки зору Верховного Суду, для дотримання стандарту доведення «поза розумним сумнівом» недостатньо, щоб версія обвинувачення була лише більш вірогідною за версію захисту. Законодавець вимагає, щоб будь-який сумнів у версії обвинувачення був спростований фактами, встановленими на підставі доказів, і єдина версія, якою безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, є та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винною у пред'явленому обвинуваченні (постанови від 03.07.2018 р. у справі № 154/3431/15, від 04.07.2018 р. у справі № 688/788/15-к, від 09.10.2018 р. у справі № 372/4155/15-к, від 20.11.2018 р. у справі № 342/1121/16-к, від 29.01.2019 р. у справі № 335/5044/16-к, від 26.03.2019 р. у справі № 755/2324/13-к) [6]. Сторона захисту під час судового розгляду може висунути версію щодо невинуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення або його меншої винуватості. Із позиції Верховного Суду, така версія повинна бути спростована стороною обвинувачення за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів. Як вказує Верховний Суд, якщо сторона захисту висуває версію про те, що підготовчі дії, які ставляться у вину засудженому, не пов'язані з умислом на вчинення інкримінованого злочину, а здійснювалися з іншою метою, обвинувачення має надати докази, які поза розумним сумнівом спростовують таку версію (постанова від 09.10.2018 р. у справі № 372/4155/15-к).

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що суди при оцінці доказів керуються критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення може впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою (рішення у справах «Ірландія проти Сполученого Королівства», «Яременко проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України», «Кобець проти України») [8].

Розумний сумнів – це такий непереборний сумнів, який залишається у слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо винуватості обвинуваченого чи підсудного після всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Наявність розумного сумніву щодо обґрунтованості обвинувачення не дозволяє будь-якій неупередженій людині, яка міркує з належним розумом і сумлінням, визнати обвинуваченого винним.

Стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину.

Так, у справі «Бербера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії» від 06.12.1998 р. (п. 146) Європейський Суд з прав людини встановив, що принцип презумпції невинуватості вимагає, серед іншого, щоб, виконуючи свої обов'язки, судді не розпочинали розгляд справи з упередженої думки, що підсудний вчинив злочин, який йому ставиться в вину; обов'язок доказування лежить на обвинуваченні, і будь-який сумнів має тлумачитися на користь підсудного.

Наявність чи відсутність ознак допустимості доказів визначає можливість використання фактичних даних саме як доказів у межах відповідного кримінального провадження. Насамперед ознакою доказів є визначене законом процесуальне джерело доказів (показання, речові докази, документи, висновки експертів). Крім того, доказ має бути зібраний, зафіксований і поданий уповноваженою особою. І, безперечно, ознакою доказів є дотримання процесуальної форми збирання та фіксації фактичних даних.

Висновки. Критерій, згідно з яким обвинувальний вирок має виходити з переконання, сформованого «поза сумнівом розумного», не означає, що будь-яка мінімальна або віддалена можливість, запропонована обвинуваченим, вже перешкоджає винесенню обвинувального рішення. Щоразу, коли сумніви, які виникають із тверджень захисту та докази, що свідчать на користь версії обвинуваченого, є необґрунтованими, не заслуговують на довіру перед обличчям інших доказів, може бути винесено обвинувальний вирок. Презумпція невинуватості, кардинальний принцип у кримінальному провадженні, є одночасно і правилом доказування, і щитом від передчасного

покарання. Як правило доказування, найточнішим формулюванням є англосаксонський стандарт про те, що кримінальна відповідальність має бути доведена поза розумним сумнівом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Carmen Vázquez (ed.). *Estándares de prueba y prueba científica*. Madrid: Marcial Pons, 2013, p. 74.
2. Code de procédure pénale suisse (CPP) du 5 octobre 2007 (état le 1er février 2020), RS 312.0, art. 10. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/fr>.
3. Deschamps c. La Reine, [1980] RL 554.
4. France Houle, Clayton Peterson, *Hors de tout doute raisonnable: La méthodologie et l'adéquation empirique comme fondements de l'épistémologie du droit de la preuve*, Éditions Thémis, Montréal, 2018.
5. Вирок Онуфріївського районного суду Кіровоградської області від 7 травня 2024 року. Справа № 399/529/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118848210>.
6. Крет Г.Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у практиці Верховного Суду. *Право і суспільство* № 3/2019. С. 212–217 URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/600366b3-09c1-45a5-8782-d30abd7bb400/content>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 1 квітня 2020 року. Справа № 750/11509/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88601586>.
9. Степаненко А.С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.С. Степаненко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2017. – 20 с.